

Infodemiasta hallittuun kriisiviestintään? Katsaus hallituksen koronaviestinnästä

Mikko Värttö, Sami Torssonen ja Waltteri Immonen

Viestintä on keskeinen osa kriisinhallintaa, ja koronapandemia pakotti valtiot uudistamaan viestintäänsä. Maailman terveysjärjestö WHO kehotti tammi-kuussa 2020 valtioita lisäämään resursseja viestintään, kouluttamaan henkilöstöä sekä hallitsemaan misinformaatiota luottamuksen säilyttämiseksi (Maailman terveysjärjestö 2020). Eri maiden viestintästrategiat vaihtelivat kuitenkin huomattavasti faktuaalisen luotettavuuden, keskusjohtoisuuden ja kulttuuristen lähtökohtien suhteen (Coman ym. 2021; Maarek 2022). Esimerkiksi Brasilian ja Yhdysvaltain hallinnot vähättelivät pandemiaa epäonnistuen kriisiviestinnässä (Just ym. 2022), kun taas Etelä-Koreassa viestintä oli alkuun tehokasta, mutta rokotusvaiheen ongelmat johtivat median kontrolloinnin kiristymiseen (Choi ja Kim 2022).

Suomessa valtioneuvosto aloitti keväällä 2020 covid-19-pandemiaan liittyvän kansallisen toimintasuunnitelman valmistelun, josta muodostui syksyllä 2020 hyväksytty ”hybridistrategia”. Sen tavoitteita olivat maassa vallitsevan epidemian leviämisen hillitseminen, väestön terveydensuojelu sekä pandemian yhteiskunnallisten ja taloudellisten haittojen minimointi. Strategiassa painotettiin kohdennettuja rajoituksia sekä aktiivista kansalaisviestintää. Pandemia nähtiin pääasiassa terveyskriisinä (esim. Ketola ym. 2023), minkä vuoksi sosiaali- ja terveysministeriöstä (STM) tuli keskeinen viranomainen pandemiatoimien suunnittelussa ja viestinnässä. Valtioneuvoston kanslian rooli viestinnässä korostui erityisesti pandemian alkuvaiheen poikkeusoloissa, vaikka vastuu myöhemmin hajautettiin myös alueille (Stenvall ym. 2022).

Aikaisemmat arviot Suomen pandemiatoimista ovat osoittaneet viestinnän sekavuuden yhdeksi pandemiajohtamisen ongelmakohtaksi (esim. Deloitte 2021, Onnettomuustutkintakeskus 2021; Mörttinen 2021). Esimerkiksi Suomen valtionhallinnon viestinnän uudelleenorganisointi koronapandemian aikana poiki juristeilta syytöksiä ”sensuuripykälistä”¹, oikeuskanslerin tutkintoja² ja nettivihjailuja salaliitoista. Suuri osa sosiaalisen median kritiikistä pandemian alkuvaiheessa kohdistui erityisesti Terveyden ja hyvinvoinnin laitokseen (Väliverronen ym. 2020).

Viestinnän sekavuudella on mahdollisesti ollut vaikutuksensa siihen, millä tavoin kansalaiset ovat suhtautuneet viranomaisten viestintään, ohjeistukseen ja suosituksiin. Chiara Valentini ja Mark Badham (2022) havaitsivat kyselytutkimuksen perusteella, että kansalaisten luottamus koronasta viestiviin viranomaistahoihin oli pandemian

alkuvaiheessa varsin vaihtelevaa. Ongelmat viranomaisviestinnässä lienevätkin motivoineet valtionhallinnon eri osia tuottamaan ja tilaamaan lukuisia selvityksiä hallinnon viestinnän onnistumisesta pandemian aikana (Deloitte 2021; Huoltovarmuusneuvosto 2020; Tampere ym. 2023; Onnettomuustutkintakeskus 2021; Selin 2020; Stenvall ym. 2022).

Tässä katsauksessa tarkastelemme covid-19-pandemian aikana harjoitetun kriisiviestinnän kehityssuuntia erityisesti kahden toisiinsa kytkeytyvän käsitteen kautta: *keskittyminen* ja *teknokratisoituminen*. Viestinnän keskittymistä tarkastellaan aieman tutkimuksen kautta arvioimalla, kuinka hallitus ja viranomaiset ovat keskittäneet viestintävastuita ja valtaa pandemiaviestinnässä, miten se on vaikuttanut kriisin hallintaan sekä millaisia seurauksia keskittyneellä viestinnällä on ollut hallinnon sisäiseen yhtenäisyyteen ja yhteiskunnalliseen luottamukseen. Viestinnän teknokratisoituminen puolestaan viittaa asiantuntijatiedon ja tieteellisen tiedon roolin korostumiseen kriisitilanteen hallinnassa. Katsauksessa arvioidaan sitä, miten pandemian aikaisessa viestinnässä on hyödynnetty ja esitetty asiantuntijatietoa ja kuinka asiantuntijatieto on mahdollisesti politisoitunut viestintästrategioiden yhteydessä. Katsauksen tavoitteena on luoda kokonaiskuva näistä kehityssuunnista sekä tunnistaa aukkoja ja tulevia tutkimussuuntia kriisiviestinnän tutkimuskentällä. Tarkastelemme erityisesti sitä, kuinka keskittynyt ja teknokratisoitunut viestintä on vaikuttanut kriisinhallinnan tehokkuuteen, kansalaisten luottamukseen sekä pandemian torjuntatoimien legitimitettiin.

Keskustelutamme siis viestinnän keskittymistä ja hallinnon teknokratisoitumista valtioneuvoston viestintäorganisaatiota vasten. Vaikka kyseessä on kaksi toisiinsa yhteydessä olevaa tendenssiä, laadullisesti nämä eroavat siinä, että ensimmäinen koskee viestintäorganisaation muutosta, kun taas jälkimmäinen viittaa päätöksentekoa ohjaavien tiedontuotannon ja -esittämisen tapojen muutokseen, joka puolestaan heijastuu siihen, kuinka viranomaiset viestivät ja perustelivat pandemiatoimia kansalaisille. Koemme, että nämä muutostendenssit kristallisoivat hallituksen pandemiaviestinnän perimmäisiä ongelmia toisaalta politisoitumisen ja toisaalta vastuunpakoilun kannalta.

Kirjallisuuskatsauksessamme esittelemme valtioneuvoston viestintäorganisaatiossa viime vuosien aikana tapahtuneita muutoksia ja peilaamme kriisiviestinnän ja -johtamisen periaatteita suhteessa keskittymiseen ja teknokratisoitumiseen. Luomme kokonaiskuvan viestinnällisistä muutoksista ja historiallistamme niitä suhteessa pandemiastrategian kehitykseen. Loppupäätelmissä pohdimme, kuinka muutokset hallinnon viestinnän ja tiedontuotannon tavoissa ovat korostuneet pandemian aikana. Korostamme kuitenkin, että muutokset eivät ole tapahtuneet ilman kritiikkiä ja vastustusta. Kriisitilanteessa erilaiset hallinnon toimintaan kohdistetut odotukset ja normit voivat asettua ristiriitaan, jolloin eri toimijoiden odotukset siitä, kuinka hallinnon tulisi toimia eri tilanteissa voivat etääntyä yhä kauemmaksi toisistaan. Tilannetta eivät

helpota kriisitilanteen pitkittyminen ja tilannekuvan muutokset, joissa koetellaan hallinnon reagoimis- ja sopeutumiskykyä. Näiden muutostilanteiden ja kulminaatiopisteiden yhteydessä erilaiset hallinnon toiminnalle asetetut odotukset ja haasteet niiden toteuttamiselle tulevat näkyville.

Teoreettiset lähtökohdat

Viestinnän keskittyminen

Aikaisemmassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota valtioneuvoston viestinnän ammattimaistumiseen ja viestintään erikoistuneen henkilöstön määrän kasvuun (Sanders ja Canel 2013; Johansson ja Raunio 2020). Viestinnän ammattimaistuminen liittyy mediakentän hajaantumiseen, jota sosiaalisen median kanavien ilmestyminen on kiihdyttänyt. Tämän myötä mediakentän hallitsemisesta on tullut valtioneuvoston kannalta entistä haastavampaa, minkä seurauksena vastuuta viestinnästä on pyritty osoittamaan tähän erikoistuneille ammattilaisille, joita on palkattu journalismin ja lobbauksen aloilta. Näillä toimijoilla ei ole poliittista vastuuta poliitikoiden tapaan, vaan he toimivat valtioneuvostossa vaaleilla valittujen poliitikoiden alaisuudessa.

Median kasvava rooli yhteiskunnassa on lisännyt poliitikoiden tarvetta omaksua mediajulkisuuden logiikoita oman henkilökohtaisen poliittisen uransa tai oman puolueensa ja sen ajamien poliittisten tavoitteiden edistämiseksi (ks. Peters 2016). Medioituneessa politiikassa sen keskeiset toiminnot ovat muuttuneet mediasta riippuvaisiksi (Mazzolenin ja Schulzin 1999, 250; Ampuja ym. 2014, 24). Medioituminen on vahvistanut politiikan henkilöitymistä, jolloin poliitikkojen yksityiselämä ja sen ruutiminen mediassa nousevat merkittävään asemaan poliittisessa kampanjoinnissa (ks. McAllister 2007). Tämä suosii erityisesti valovoimaisia poliitikkoja, jotka osaavat hyödyntää sosiaalisen median kanavia omassa poliittisessä viestinnässään ja vaalikampanjoinnissaan.

Medioitumisella on ollut vaikutuksensa myös valtioneuvoston viestintään, sillä hallituksen sisällä voi eri puolueiden välillä vallita suuriakin näkemuseroja. Näin on erityisesti laajoissa koalitionhallituksissa, joissa on edustettuna puolueita, joilla on toisistaan poikkeavia tavoitteita (Johansson ja Raunio 2020, 1144). Hallituspuolueiden välisten ristiriitojen piilottaminen julkisuudelta voi olla hallituksen yhteistyön kannalta tärkeää mutta puolueen kannatukselle haitallista. Varsinkin lähestyvien vaalien yhteydessä hallitusvastuussa olevien puolueiden tarve tuoda esiin hallituspuolueiden välisiä näkemuseroja lisääntyy. Pääministeripuolueen kannalta on kuitenkin tärkeää osoittaa kansalaisille ja oppositiopuolueille, että hallituksessa istuvat puolueet seisovat yhdessä tehtyjen päätösten takana. Erityisesti ulko- ja turvallisuuspolitiikassa on usein tarpeen, että ulkomaailmalle osoitetaan kansakunnan yhtenäisyyttä ja yksi-

mielisyyttä (ks. Raunio ja Wagner 2017), kuten tapahtui Nato-jäsenyysprosessin aikana. Yhtenäisyyden osoittamiseksi on tärkeää pitää viestinnän ohjat tiukasti hallituksen ja erityisesti pääministerin alaisuudessa toimivan valtioneuvoston kanslian käsissä (Johansson ja Raunio 2020, 1144).

Edellä mainituista syistä tutkijat ovat väittäneet, että viestinnästä on tullut aikaisempaa keskitetympää ja tämä tendenssi tulee edelleen vahvistumaan myös tulevaisuudessa (Johansson ja Raunio 2020). Erityisesti poikkeukselliset olosuhteet voivat luoda hallitukselle kannusteen entistä keskitetyimmälle viestinnälle. Kriisiviestinnän näkökulmasta viestinnän keskittämällä valtioneuvostolle voi olla merkittäviä etuja kriisinhoidon onnistumiselle poikkeusolosuhteissa. Jotta poikkeuksellisille toimenpiteille saataisiin kansalaisten hyväksyntä, on tärkeää, että johtavat poliitikot ja viranomaiset osoittavat julkisesti yksimielisyyttä ja jakavat samansuuntaista tietoa julkisuuteen (Ketola ym. 2023).

Valtioneuvoston viestintää poikkeusoloissa käsittelevät vuonna 2017 julkaistu ja vuonna 2025 päivitetty Yhteiskunnan turvallisuusstrategia sekä vuonna 2019 julkaistu Valtionhallinnon tehostetun viestinnän ohje: Viestintä normaalioloissa ja häiriötilanteissa. Nämä julkaisut käsittelevät muun muassa viestinnän periaatteita sekä organisaatiota häiriö- ja poikkeusolojen aikana. Eritoten kriisiviestintää pandemiaoloissa käsittelee vuonna 2012 julkaistu Suomen pandemiasuunnitelma. Siinä linjataan, että pandemiatilanteessa päävastuu viestinnästä on valtion kriisijohtamismallin mukaisesti toimivaltaisella ministeriöllä eli sosiaali- ja terveysministeriöllä (STM), joka vastaa valtakunnallisen viestinnän suunnittelusta ja ohjauksesta tiiviissä yhteistyössä hallinnonalansa laitosten, erityisesti Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa, sekä koordinoi viestintää muiden ministeriöiden välillä. Akuutissa kriisitilanteessa viestinnän koordinaatiovastuu keskittyy kuitenkin valtioneuvostolle, joka päättää, minkä viranomaisen vastuulle viestintä keskittyy kriisin aikana. Vaikka jokainen ministeriö vastaa pääsääntöisesti itse hallinnonalansa viestinnästä, päävastuu valtioneuvoston viestinnän yhteensovittamisesta kriisitilanteessa on valtioneuvoston viestintäyksiköllä (Valtioneuvoston kanslia 2007; 2013). Paikallisen pandemiatilanteen ja toimintaohjeistuksen viestinnästä vastaavat kuitenkin myös poikkeusolosuhteissa terveyskeskukset, kunnat tai kuntayhtymät, sairaanhoitopiirit ja aluehallintovirastot.

Aikaisemmassa tutkimuksessa on osoitettu, että kriisiviestinnän nimissä tehdyt toimenpiteet ovat ainakin määräaikaaisesti edelleen kiihdyttäneet viestinnän keskittymistendenssejä (ks. Ventura 2022; Winiarska-Brodowska 2022). Risto Niemikari ja Tapio Raunio (2022) toteavat arviossaan Suomen pandemiatoimista hallituksen kriisiviestinnän edistäneen viestinnän keskittymistä. Pohjoismaisessa vertailussa voidaan nähdä, että erityisesti Norjassa ja Tanskassa poliitikot ottivat keskeisen roolin pandemianhoidosta tiedottamisessa (Nord ja Olsson Gardell 2023). Ruotsi eroaa muista Pohjoismaista siinä, että siellä hallitus otti selkeästi passiivisemmän roolin ja viestintä keskittyi erityisesti valtion pääepidemiologi Anders Tegnellin harteille (Petridou 2020;

Zahariadis ym. 2023). Toisaalta myöhemmät arviot pandemian aikaisesta viestinnästä ovat osoittaneet, ettei hallitusten keskitetty viestintästrategia ole toiminut niin hyvin kuin on toivottu (Warren ja Lofstedt 2022, 1169). Hallitusten valikoiva viestintä pandemian aikana on saattanut herättää laajempaa epäluottamusta hallitusten pandemia-toimia kohtaan.

Teknoratiosoituminen

Viestinnän keskittymisen ohella toinen julkishallinnossa vallinnut trendi on ollut tietopohjaisen päätöksenteon periaatteiden yleistyminen. Ilmiö on ollut yhteydessä eri hallinnon aloilla tapahtuneisiin muutoksiin, kuten globalisaatioon, digitalisaatioon ja yleiseen kompleksisuuteen, jotka ovat tehneet poliittisista kysymyksistä vaikeammin hahmotettavia ja hallittavia. Näiden muutosten myötä tiedon hankinnasta ja käsitteilystä on tullut entistä tärkeämpiä osatekijöitä erilaisten poliittisten päätösten valmistelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa. Samalla valtaa on siirtynyt poliitikoilta päätöksiä valmisteleville virkamiehille ja heidän kuulemilleen asiantuntijatahoille. Kirjallisuudessa tähän viitataan poliittisen päätöksenteon teknoratiosoitumisena, joka tarkoittaa eri alojen asiantuntijoiden sekä hallinnonalojen virkamiesten vallan kasvamista politiikassa (Caramani 2020, 3).

Pohjimmiltaan tietoperustaisen päätöksenteon tavoitteet liittyvät vahvasti rationaalisen päätöksenteon ideaaliin siitä, että poliittiset päätökset tehdään harkiten ja tuoreimpaan tutkimustietoon nojautuen. Suomessa ”tietoperustaisesta päätöksenteosta”, ”tiedolla johtamisesta” sekä ”vaikuttavuuden arvioinnista” on puhuttu koko 2000-luvun ajan. Valtioneuvoston periaatepäätös valtion tutkimuslaitosten ja tutkimusrahoituksen kokonaisuudistuksesta (2013) linjaa, että yhteiskuntapolitiikan valmistelun, päätöksenteon ja toimeenpanon tulee perustua tutkittuun tietoon. Tutkimus-, ennakointi-, seuranta- ja arviointitiedon tavoitellaan vahvistavan päätöksenteon tietopohjaa ja parantavan päätöksenteon laatua ja vaikuttavuutta. Valtionvarainministeriön julkaiseman *Tiedolla johtamisen käsikirjan* (2012) mukaan toiminnan tehokas kehittäminen on mahdollista vain, jos päätöksenteossa on käytettävissä oikea, luotettava, riittävän laadukas ja ajantasainen tieto sekä omasta toiminnasta että toimintaympäristöstä.

Tietopohjaisella päätöksenteolla on myös selkeä yhtymäkohta kriisijohtamiseen ajankohtaisen tilannekuvan ylläpitämisen kautta. Valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaan luotettava tilannekuva, toimivaltaisen viranomaisen käsitys tapahtuneesta sekä arvio tilanteen kehitysvaihtoehdoista ovat keskeisiä edellytyksiä tehokkaalle päätöksenteolle poikkeuksellisissa olosuhteissa (Valtioneuvosto 2012, 15). Erityisesti poikkeustilanteessa päätöksentekijöiltä odotetaan harkintaa, kykyä tehdä oikeansuuntaisia päätöksiä ja ottaa huomioon kaikki tilanteeseen vaikuttavat tekijät

(Branders 2015, 280). Tästä syystä päättäjien odotetaan häiriötilanteissa kuuntelevan myös asiantuntijoita ja pohjaavan päätöksensä tuoreimmalle tutkimukselle.

Tutkimukset maailmalta ovat antaneet viitteitä siitä, että pandemianhoito on vahvistanut poliittisen päätöksenteon teknokratisoitumiskehitystä, jossa vastuuta päätöksenteosta on siirretty poliitikoilta eri alojen asiantuntijoille ja ammattilaisille (ks. Merkel ja Lührmann 2021; Muradova ym. 2023). Erityisesti pandemian alkuvaiheessa eri maiden terveysviranomaisten arviot pandemiatilanteesta ja sen kehittymisestä määrittivät hyvin pitkälle toimia pandemian torjumiseksi. Toisaalta pandemian edetessä myös muiden alojen asiantuntijat alkoivat vaatia kokonaisvaltaisempaa näkemystä pandemian torjunnasta sekä suuntaamaan huomiota pandemiatoimien sosiaaliin ja taloudellisiin vaikutuksiin. Pandemia on tuonut esiin monia ongelmia tietopohjaisen päätöksenteon sekä pandemian kaltaisen kompleksisen ja jatkuvasti muuntautuvan kriisin hallinnassa (Muradova ym. 2023). Pandemianhoidon politisoituminen terveyskriisin edetessä toi esiin myös asiantuntijoihin kohdistuvaa poliittista painostusta sekä tiedon valikointia (Zahariadis ym. 2023).

Pandemia hallinnon toimintakyvyn haastajana

Katsausta ohjaava ajatuksemme on, että edellä mainitut julkishallinnon viime vuosien aikaiset kehitystrendit viestinnän keskittymisestä sekä poliittisen päätöksenteon teknokratisoitumisesta ovat voineet heijastua myös pandemianhoitoon Suomessa. Ensinnäkin vaikeassa kriisitilanteessa yhdenmukainen viestintä voi olla elintärkeää, jotta kansalaisilla on ajanmukainen ja totuudenmukainen tilannekuva kriisistä ja sen hoidosta. Onnistuneella kriisiviestinnällä voidaan myös ehkäistä harhaanjohtavan misinformaation leviämistä pandemiaoloissa, johon on kirjallisuudessa viitattu infodemian käsitteellä (Maailman terveysjärjestö 2020). Toisekseen pandemian kaltaisen terveyskriisin ratkaiseminen vaatii tieteelliselle tutkimukselle ja asiantuntija-arvioille pohjautuvaa päätöksentekoa, mikä saattaa vahvistaa eri alojen ammattilaisten ja asiantuntijoiden valta-asemaa suhteessa poliitikkoihin.

Kriisin hallinnan kannalta haastavaa on, että pandemian kaltainen akuutti kriisi luo poikkeukselliset olosuhteet, joita kuvaavat uhka, kiire ja epävarmuus (Boin ym. 2016, 5–7). Näissä oloissa normaalit päätöksenteon normit ja käytännöt voivat joutua kyseenalaistetuiksi ja sivuutetuiksi. Hallinnon sisällä kriisit voivat näin aiheuttaa myös sisäisiä merkityskamppailuja, politikointia sekä valtapelejä, jotka näkyvät ulospäin kansallisen pandemiastrategian rakoilemisena. Näiden tilanteiden tunnistaminen voi kertoa, millaisia heikkouksia kriisitoimien toteuttamiseen liittyy.

Tässä katsauksessa tarkastelemme Suomen pandemiastrategian toteuttamista covid-19-pandemian aikana. Lähestymistavassamme keskitymme jo esitetyn aiemman tutkimuksen lisäksi saatavilla oleviin asiakirjoihin ja mediatietoihin. Tämä sisältää valtionhallinnon tilaamat ja tuottamat raportit (Deloitte 2021; Huoltovarmuusneuvosto

2020; Tampere ym. 2023; Onnettomuustutkintakeskus 2021; Selin 2020; Stenvall ym. 2022; Toivanen ym. 2019), jotka sisältävät tietoa pandemiaviestinnän organisoinnista sekä ovat osa sitä.

Katsauksessa jaamme tarkastelumme kolmeen ajalliseen periodiin – alkuvaiheeseen, keskivaiheeseen ja hiipumisvaiheeseen – joista kukin kuvaa tiettyä ajanjaksoa Suomen valtion kriisiviestintäorganisaation kehityksessä. Ajallisina vedenjakajina ja ottelussamme toimivat hybridistrategian käyttöönottamisen ja uudistamisen hetket, joiden yhteydessä valtionhallinnon viestintälinja muuttui nopeimmin. Kiinnitämme huomiota erityisesti viestinnän organisaation ja asiantuntijatiedon roolin muutoksiin eri pandemian vaiheissa.

Pandemia Suomessa

Ensimmäinen vaihe

Ensimmäinen pandemia-aalto saapui Suomeen vuoden 2020 alussa. Suomessa harjoitetussa covid-19-pandemian hallinnassa korostui erityisesti pandemian alkuvaiheessa valtion keskushallinnon ja erityisesti valtioneuvoston rooli (Ahonen ym. 2023). Pandemian alkuvaiheessa STM vastasi yhteiskunnan tilannekuvan seurannasta ja varautumisesta yhteistyössä THL:n kanssa. Valtioneuvosto uudelleenorganisoii koronakriisin johtamisen asettamalla helmikuussa covid-19-koordinaatioryhmän, joka koostui eri ministeriöiden kansliapäälliköistä, valmiuspäälliköistä sekä valtioneuvoston ja THL:n johtavista virkamiehistä. Koordinaatioryhmän tehtävänä oli toteuttaa valtioneuvoston tekemät päätökset maassa vallitsevan koronavirusepidemian hillitsemiseksi ja koordinoita ministeriöiden välistä yhteistyötä.

Viranomaisten koronaviestintä alkoi heti vuoden 2020 alussa, kun THL aloitti koronatiedotteiden julkaisun. Viestinnän painopiste siirtyi poliitikoille vasta helmikuussa, kun hallituksen keskeiset ministerit esiintyivät koronatilannetta käsittelevissä tiedotustilaisuuksissa. Sosiaali- ja terveysministeriön tehtäväksi asetettiin koronaviestinnän strategian valmistelu, mutta työstä luovuttiin, kun pandemia levisi Suomeen maaliskuussa 2020. Tällöin covid-19-tartuntoja havaittiin enenevässä määrin, ja yhteiskunnan toimintoja suljettiin laajamittaisesti tartuntojen rajoittamiseksi. Pandemian torjumiseksi julistettiin 17.3. poikkeusolot ja otettiin ensimmäistä kertaa käyttöön valmiuslain pykälät 86, 88, 93–95 ja 109, jotka takaavat valtioneuvostolle tavallisesta poikkeavia toimivaltuuksia erilaisten poikkeuksellisten kriisitilanteiden hoitamiseksi. Myös koronaviestinnän suunnittelua keskitettiin valtioneuvoston kanslialle vuoden 2012 pandemiasuunnitelman mukaisesti.³

Asetukset valmiuslain toimivaltuuksien käyttöönottamisesta hyväksyttiin Eduskunnassa yksimielisesti.⁴ Tuki hallituksen toimille oli voimakasta ja ylitti oppositio-

hallitus-rintamalinjan (ks. PTK 25/2020 vp; PTK 27/2020 vp). Vaikka kansanedustajat esittivät huolensa rajoitusten taloudellisista ja sosiaalisista pitkäaikaisvaikutuksista, rajoitusten perusteena olleet terveydelliset syyt nähtiin niin merkittävänä, ettei hallituksen toimia juurikaan kyseenalaistettu tai kritisoitu Eduskunnan puheenvuoroissa.

Myös asiantuntijoiden ja poliitikkojen näkemyksen pandemianhoidosta olivat julkisuudessa yksimielisiä vaikkakin sosiaalisessa mediassa hallituksen koronatoimista käytiin kiivasta keskustelua jo pandemian alkuvaiheesta lähtien (Väliverronen ym. 2020). Myöhemmissä arvioissa on ilmennyt, ettei käsitys pandemianhoidosta ollut niin yksimielinen kuin julkisuudessa annettiin ymmärtää, vaan hallinnon sisällä vallitsi hyvin eriäviä mielipiteitä pandemian vakavuudesta (Niemi ja Raunio 2022). Asiantuntijat pyrkivät tietoisesti välttämään hallituksen linjasta poikkeavien näkemysten esittämistä julkisuudessa (Uutela ja Väliverronen 2023, 32). Samaan aikaan esimerkiksi hallituksen rokotelinjauksiin kriittisesti suhtautuvien kansalaisryhmien äänet suljettiin pois julkisesta keskustelusta tai ne niputettiin osaksi yleistä tiede- ja rokotevastaisuutta (Mäkinen 2023, 52).

Viestintävastuun keskittäminen johtaville poliitikoille vastaa valtioneuvoston kriisiviestintäohjeistusta, jonka mukaan valtioneuvostolla on päävastuu viestinnän yhteensovittamisesta kriisitilanteessa. Pandemia myös vahvisti politiikan henkilöitymistä keskittämällä julkisuutta hallituksen johtaville ministereille ja asiantuntijoille (Kangas 2024). Tässä suhteessa Suomi muistuttaa Pohjoismaista Norjaa ja Tanskaa, joissa poliitikot ottivat aktiivisen roolin pandemiasta tiedottamisessa (Nord ja Olsson Gardell 2023). Pandemian aikana hallituksen ministereistä selvästi eniten julkisuudessa olivat pääministeri Sanna Marin (sd.) sekä perhe- ja peruspalveluministeri Krista Kiuru (sd.).

Ministereiden ohella myös useat valtion tutkimuslaitosten edustajat osallistuivat hallituksen tiedonantoihin poliitikkojen rinnalla tai osallistuivat julkiseen keskusteluun esiintymällä mediassa. Erityisesti THL:n johtaja Mika Salmisen näkemyksiä kuunneltiin mediassa herkällä korvalla. Tilanne vastaa pitkälti muissa maissa nähtyä kehitystä, jossa kansanterveyden ja lääketieteen asiantuntijoiden rooli korostui pandemianhoidosta päätettäessä (Petridou 2020; Zahariadis ym. 2023).

Vaikka pandemianhallinta ei alkuun avoimesti politisoitunutta ulospäin, valittu strategia aiheutti erimielisyyksiä varsinkin valtiokoneiston sisällä. Hajaannusta aiheutti erityisesti puutteellinen linjanmuodostus. Viranomaisten keskinäiset erimielisyydet pääsivät myös ajoittain kuplimaan pintaan viestinnässä. Esimerkiksi kasvomaskeihin hyötyjä koskevat sosiaali- ja terveysministeriön medialausunnot olivat tammiheinäkuussa kielteisiä, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tasamäärin kielteisiä ja myönteisiä ja hallituksen tiedepaneelin myönteisiä (Selin 2020).

Toinen vaihe

Pandemian hellittäessä otetaan keväällä 2020 valtioneuvoston kanslia asetti 8.4.2020 valmisteluryhmän suunnittelemaan covid-19-pandemian välittömien vahinkojen rajoittamista, tehdyistä toimenpiteistä irtaantumista sekä ”Suomen jälleenrakennusta”. Valmisteluryhmä koostui eri ministeriöiden kansliapäälliköistä sekä valtiosihteeristä. Valmisteluryhmän tueksi asetettiin poikkitieteellinen tiedepaneeli, jonka tehtävänä oli auttaa valmisteluryhmää arvioimaan ja ennakoimaan kriisiin liittyviä vaikutuksia. Valmisteluryhmä myös kuuli valmistelun aikana elinkeinoelämän, työmarkkinajärjestöjen, kuntien ja kansalaisjärjestöjen edustajia.

Valmisteluryhmän ehdottamien toimenpiteiden tavoitteena oli suojata kansalaisia mahdollisuuksien mukaan kriisin riskeiltä, ehkäistä eriarvoistumista ja turvata hyvinvoinnin edellytykset nyt ja jatkossa. Ryhmän ensimmäisen raportin mukaan epidemian täydellinen tukahduttaminen pysyvästi ei ole Suomelle realistinen vaihtoehto, sillä epidemian uudelleenkäynnistymisen uhka olisi pysyvä vielä jatkossakin rajoituksesta huolimatta (Valtioneuvosto 2020a). Myös rajoitusten taloudellisten ja sosiaalisten vaikutusten ennustettiin raportissa nousevan niin merkittäviksi, että niillä voisi olla kauaskantoisia vaikutuksia suomalaiselle yhteiskunnalle. Ryhmän toinen raportti keskittyikin enemmän pandemian taloudellisten ja sosiaalisten pitkäaikaisvaikutusten arvioimiseen sekä maan jälleenrakennukseen pandemian jälkeen (Valtioneuvosto 2020b). Raportissa korostettiin myös valtionhallinnon yhdenmukaisen viestinnän tärkeyttä pandemian aikana, jotta kansalaisilla olisi selkeä kuva pandemiastategian tavoitteista sekä tilannekuvan kehittymisestä.

Valtioneuvosto hyväksyi 6.5.2020 periaatepäätöksen suunnitelmasta koronakriisin hallinnan hybridistrategiaksi. Strategian tavoitteena oli estää viruksen leviämistä yhteiskunnassa, turvata terveydenhuollon kantokyky ja suojella erityisesti riskiryhmiin kuuluvia ihmisiä. Samalla tavoitteena oli, että epidemiaa onnistuttaisiin hillitsemään tavalla, joka haittaisi mahdollisimman vähän ihmisiä, yrityksiä, yhteiskuntaa ja perusoikeuksien toteutumista. Hybridistrategian toimitasuunnitelmaan kuului myös tautitilanteen jatkuva seuraaminen sekä rajoitustoimien mukauttaminen kolmiportaisen toimenpidesuunnitelman mukaisesti (STM 2020).

Hybridistrategian myötä valtioneuvosto siirsi vastuuta pandemianhoidosta muille viranomaisille sekä kansalaisille itselleen. Strategian mukaisesti päävastuu pandemianhoidosta oli normaalitilanteessa alueellisilla (sairaanhoidopiirit) ja paikallisilla (kunnat/kuntayhtymät) viranomaisilla (STM 2020, 20–21). Samalla kun vastuuta pandemianhoidosta delegoitiin alueellisille viranomaisille, muodostui valtionjohdon näkökulmasta entistä tärkeämmäksi luoda yhteistä tilannekuvaa pandemianhoidosta ja sen tavoitteiden täyttymisestä. Alueellisia ja paikallisia viranomaisia tukivat aluehallinnon ja THL:n tuottamat arviot alueellisesta epidemiologisesta tilannekuvasta sekä eri tilanteissa tarvittavista toimenpiteistä. Valtakunnallista ja alueellista epidemia-

tilanteen toimenpiteiden kokonaiskuvaa seurattiin viikoittain myös STM:n asettamassa covid-19-epidemian tilannekuva- ja mallinnusryhmässä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 8).

Eri hallinnon tasojen ja toimijoiden välisen viestinnän ja tiedonkulun tärkeyden lisäksi hybridistrategia painotti ”pitkäkestoista ja motivoivan” kansalaisviestinnän tärkeyttä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 19). Tarkoituksena oli saada kansalaiset hyväksymään ja noudattamaan pandemian leviämisen ehkäisemiseksi annettuja suosituksia. Kansalaisviestinnän edistämiseksi valtiojohto otti käyttöön erilaisia työkaluja mukaan lukien kansalaisille suunnatut viestintäkampanjat. Näin valtiojohto pyrki tietoisesti luomaan yhtenäistä tilannekuvaa ja käsitystä pandemiatilanteesta ja vahvistamaan kansalaisten hyväksyntää valituille toimenpiteille.

Kansalaisviestinnän tehostamiseksi valtionjohto alkoi syventää yhteistyötä eri viranomaisten, järjestöjen, yhteisöjen, yritysten sekä sosiaalisen median vaikuttajien kanssa. Yhtenä esimerkkinä yhteistyöstä on Valtioneuvoston kanslian koordinoima *Suomi toimii* -kampanja (2020–2022)⁵, jonka tarkoituksena oli tukea yhteiskunnan ja ihmisten toimintaa ja jaksamista sekä henkistä kriisinkestävyttä poikkeusolojen aikana ja sen jälkeen. Kampanja koostui useista viranomaisten, järjestöjen, yritysten ja yksittäisten kansalaisten yhteistyössä tuottamista viestintäteoista ja hankkeista.

Pandemiatilanteen pahentuessa vuoden 2020 syksyllä Suomessa palattiin jälleen useisiin rajoitustoimenpiteisiin. Erityisesti vuoden 2020 loppua kohti kriisin hoidossa nähtiin kuitenkin selkeää politisoitumista, mikä nousi ajoittain myös julkisuuteen, kun asiantuntijoiden julkiset näkemykset asettuivat ajoittain ristiriitaan hallituksen näkemysten kanssa. Myös media muutti pandemian pitkittyessä lähestymistään sen aiheuttamiin vaikutuksiin ja toimiin. Kun pandemian alkuvaiheessa eri tiedotusvälineet toimivat uskollisesti hallituksen tiedonantojen välittäjinä, alkoivat ne myöhemmin jakaa kasvavassa määrin myös kriittisiä näkökantoja pandemian hallintaan ja hallituksen viestintään liittyen (Uutela ja Väliverronen 2023, 33–38).

Syksyllä 2020 eduskunnassa järjestettiin myös äänestys perhe- ja peruspalveluministeri Krista Kiurun luottamuksesta. Luottamusäänestyksen järjestämistä voidaan pitää merkinä siitä, että oppositiopuolueiden keskuudessa alkoi nousta enenevässä määrin kritiikkiä hallituksen pandemianhoitoa kohtaan. Mediassa luottamusäänestystä pidettiin merkinä siitä, että ”oppositiopolitiikka on palannut politiikkaan”.⁶

Hallituksen viestintätoimet saivat osakseen kritiikkiä myös hallinnon sisältä. Aikaisemmassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota siihen, että hallituksen viestintä pandemian torjumiseksi tehdyistä toimenpiteistä on ollut puutteellista. Hallituksen viestintä pandemiasta on keskittynyt ”infotilaisuuksiin”, jotka eivät ole antaneet mahdollisuutta keskustella toimista (Stenvall ym. 2022, 87–88). Hallitus on myös informoinut muita poliittisia päätöksentekijöitä usein vasta silloin, kun siitä on ollut hyötyä hallituksen omien tavoitteiden edistämässä ja se on tarvinnut muiden poliittisten päätöksentekijöiden tukea.

Kolmas vaihe

Keväällä 2021 STM julkaisi hybridistrategian päivityksen, jossa hallituksen alkuperäistä pandemiastategiaa täydennettiin. Tähän mennessä tietoa pandemian merkittävistä taloudellisista vaikutuksista oli jo kertynyt, ja raportti kiinnittääkin erityistä huomiota pandemiatoimien rajoittamiseen ja kohdentamiseen (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021a, 24–26). Pian alkuperäisen päivityksen jälkeen STM julkaisi myös toteutussuunnitelman täydennyksen vastauksena uusien entistä helpommin tarttuvien virusmuunnosten leviämisen ehkäisyyn. Tällöin nousi myös huoli ihmisten väsymisestä rajoitusten ja suositusten noudattamiseen. Ministeriön arvion mukaan tilanne vaatii ”sekä rajoitustoimenpiteitä, että motivointia ja kannustavaa viestintää.” (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021b, 34).

Keväällä 2021 hallitus pyrki myös suuremmin ottamaan haltuunsa pandemian aikaista viestintäympäristöä. Valtioneuvoston käyttöönottamat valmiuslain 106 §:n ensimmäisen momentin ja 107 §:ssä säädetyt toimivaltuudet antoivat valtioneuvostolle valtuudet keskittää poikkeusolojen viestintää sekä ratkaista hallinnon toimivaltaeri-mielisyyksiä. Jari Stenvall ym. (2022, 46) mukaan valmiuslain viestintää koskevien toimivaltuuksien käyttöönotto kertoo siitä, että valtioneuvosto ei kyennyt ratkaisemaan viestinnän ongelmia tai hallinnon välisiä ristiriitoja muilla tavoin. Ottamalla käyttöön valmiuslain toimivaltuuksia valtioneuvoston tarkoituksena oli koota ristiriitaiseksi koettua viestintää enemmän koordinoidummaksi ja hallitummaksi. Stenvall ym. (2022) uskovat, että toimivaltuuksien säätämällä ei kuitenkaan pyritty ”sensuroimaan” tai rajoittamaan eri toimijoiden avointa viestintää. Tätä tulkintaa tukee se, ettei valtioneuvosto ottanut käyttöön 106 §:n toista ja kolmatta momenttia, jotka olisivat valtuutaneet valtioneuvoston kanslian ja Valtion viestintäkeskuksen antamaan viestinnän sisältöä koskevia määräyksiä valtionhallinnon viranomaisille sekä velvoittamaan tietynsisältöisen viestien julkaisemisen tai julkaisematta jättämisen.

Koronarokotuskattavuuden noustessa ja tautitilanteen parantuessa syksyllä 2021 hallitus hyväksyi 6.9.2021 uudistetun hybridistrategian, jonka tavoitteena oli avata yhteiskuntaa sekä tukea epidemian jälkihoitoa, talouden kasvuedellytyksiä ja jälleenrakennusta. Valtakunnallisista rajoituksista ja kattavista suosituksista oli määrä luopua ja siirtyä alueellisiin ja paikallisiin toimenpiteisiin. Toisaalta uudistettu toimintasuunnitelma sisälsi myös valtakunnallisen hätäjarrumekanismin yllättäviin ja vakavalla tavalla heikkeneviin epidemiatilanteisiin. Tartuntojen lähtiessä jälleen nousuun vuoden 2021 lopussa hallitus joutui ottamaan hätäjarrumekanismin käyttöön 22.12.2021 ja ohjaamaan alueita toteuttamaan laaja-alaisempia toimenpiteitä.

Samaan aikaan tiukkenevat rajoitustoimet alkoivat kuitenkin kohdata vastustusta, eivätkä esimerkiksi STM:n kaavailemat rajoitukset lähiopetukseen enää toteutuneet. Mediassa käytiin tällöin aktiivista keskustelua STM:n linjauksista, ja useissa lehtijutuissa STM:n ja ministeri Krista Kiurun kuvattiin jääneen hallituksessa yksin korona-

linjaustensa kanssa. Erityisesti Kiurun esitys etäopetuksen jatkamisesta kohtasi laajaa kritiikkiä eduskunnassa ja mediassa (Iltalehti 2022; MTV3 2022).⁷ Myös Kiurun johtaman STM:n toiminnasta nousi alkuvuodesta 2022 kohu, kun selvisi, että ministeriö oli pyrkinyt painostamaan asiantuntijoita.⁸ Samaan aikaan myös THL:n ja ministeriön toisistaan poikkeavat näkemykset pandemianhoidosta nousivat julkisuuteen.

Myös alueilla ministeriön ohjauspyrkimykset saivat vastaansa kritiikkiä. Etenkin epävirallinen ohjaus koettiin paikoin painostuksena, jolla alueellisia ja paikallisia toimijoita pyrittiin muuttamaan alueella tehtäviä päätöksiä STM:n haluamaksi (Stenvall ym. 2022, 103). Osa alueellisista ja paikallisista toimijoista ovat nähneet STM:n epävirallisessa ohjauksessa myös viitteitä politisoitumisesta (Kihlström ym. 2022; Stenvall ym. 2022). Ohjauksen politisoituminen sekoitti politiikan ja hallinnon välistä suhdetta ja loi epäluottamusta muun muassa valmistelun riippumattomuuteen (Stenvall ym. 2022, 102).

Johtopäätökset

Katsauksessamme olemme tarkastelleet niitä toimia, joilla hallitus on pyrkinyt ohjaamaan pandemianhoitoa koskevaa ymmärrystä. Ensisijaisena huomion kohteena artikkelissa on ollut viestinnän tehostamiseksi ja kehittämiseksi tarkoitetuissa toimissa, joilla hallitus on pyrkinyt vahvistamaan viestinnällistä otettaan viranomaisista ja kansalaisista. Toiseksi olemme tarkastelleet myös tietoperustaisen päätöksenteon edellytyksiä pandemian kaltaisen akuutin kriisin hoidossa, jossa ovat korostuneet päätöksenteon kiireellisyys, toimintaympäristön jatkuvat muutokset sekä sitä mukaan päivittyvä tilannekuva.

Pandemiaoloissa viestintä yhdistyi oleellisesti ajankohtaisen tilannekuvan ylläpitämiseen, jossa asiantuntijoiden arvioilla ja viimeisimpien tutkimusten tuloksilla oli merkittävä rooli pandemiatilanteen arvioimisessa ja ennustamisessa. Näin ollen pandemianhoito on vahvistanut jo ennen pandemiaa hallinnossa käynnissä olevia viestinnän keskittymisen ja teknoratisoitumisen tendenssejä. Keskeisimpinä tässä kehityksessä ovat olleet hallituksen kriisiviestinnän aktivoituminen pandemian seurauksena, jonka seurauksena viestintävastuu keskittyi STM:lle ja valtioneuvoston kanslialle. Myös aikaisempien kriisien yhteydessä on nähty, että tavoitteet avoimuudesta joutuvat usein sivuun kriisin alkuvaiheessa. Sen sijaan kriisin koittaessa viranomaiset omaksuvat nopeasti perinteisiä ylhäältä alaspäin suuntautuvia viestintämalleja, jotka perustuvat niukalle tiedon jakamiselle sekä keskustelun välttämislle (Kivikuru ja Nord 2009, 11).

Viestinnän keskittyminen sai kuitenkin aikaan myös vastaliikettä hallinnon sisällä sekä laajemmin yhteiskunnassa. Erityisesti pandemian jatkuessa alkoi hallituksen käydä entistä vaikeammaksi hallita mediatilaa ja pitää yllä kansallista konsensusta pandemiatoimista varsinkin, kun erilaiset vasta- ja vastustusreaktiot alkoivat saada

lisää mediahuomiota. Välillä tilanne on johtanut siihen, että kriittistä keskustelua valtiojohdon näkemyksistä pandemianhoidosta on käyty julkisuudessa (esimerkiksi kolmannen rokotuksen aikaistaminen). Pandemiatoimien kriittinen käsittely julkisuudessa sekä viranomaisten päätösten taustalla olevan tutkimustiedon kyseenalaistaminen mediassa ovat voineet herättää kansalaisten keskuudessa epätietoisuutta ja haitata näin pandemianhoitoa (ks. Hall ja Wolf 2021). Koronapandemian aikana viestinnän epäselvyys saattoi haitata koronatoimien eteenpäinvientiä sekä heikentää päättäjiä kohtaan kohdistuvaa luottamusta (Väliverronen ja Jallinoja 2021).

Toisekseen pandemia vahvisti asiantuntijoiden vaikutusvaltaa suhteessa poliittisiin päättäjiin erityisesti pandemian alkuvaiheessa. Eri alojen asiantuntijat osallistui- vat aktiivisesti pandemiatoimien valmisteluun. Poliittiset päättäjät myös aktiivisesti vetosivat erityisesti terveys-, lääke- ja kansanterveystieteen asiantuntijoiden arvioihin sekä tutkimustietoon pandemiatoimia perustellessaan, mikä osaltaan siirsi vastuuta päätöksistä asiantuntijoille. Näin poliittiset päättäjät ovat mahdollisesti pyrki- neet luomaan ”rationaalisuuden julkisivua” haastavissa pandemiaoloissa (Laux 2011). Päätöksenteon teknokratisoitumista kuvaa osaltaan myös hybridistrategiaan kuulu- nut kolmiportainen asteikko, jossa hallituksen toimet sidottiin eri mittareille perustu- viin arviointeihin sekä ennusteisiin pandemiatilanteesta ja sen kehittymisestä. Näin ollen hallitus pystyi perustelemaan kulloinkin valitsemiaan toimia tilannekuvan muu- toksilla sekä niiden edellyttämällä toimenpiteillä.

Toisaalta koronapandemian aikana päätöksentekoa on leimannut tiedollinen epä- varmuus, jonka seurauksena päätöksiä on tehty epävarman ja jatkuvasti päivittyvän tiedon varassa (Huhtakangas ym. 2023, 156). Erityisesti pandemian muuttuminen epi- demiologisesta ongelmasta laajemmaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, jolla on mo- nia vaikeasti ennakoitavia taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia, teki pandemian hoi- tamiseksi tarvittavien toimenpiteiden valinnasta haastavaa. Päättäjät joutuivat tasa- painottelemaan väestön terveyttä ja hyvinvointia koskevien tekijöiden sekä päätösten mahdollisten taloudellisten ja sosiaalisten pitkäaikaisvaikutusten välillä. Tämä on saanut muiden hallinnonalojen edustajat kritisoimaan vastuuministeriönä toiminutta STM:ä liian kapeakatseisesta suhtautumisesta pandemianhoitoon ja toimien koko- naisarvioinnin puuttumisesta. Ministeriötä on pidetty poliittisen ohjauksen alaisena, ja sen hallintokulttuuria on pidetty ”sisäänpäin kääntyneenä.” (Stenvall ym. 2022).

Myös siirtyminen alue- ja paikallishallintopainotteiseen hallintamalliin heikensi jossain määrin hallituksen mahdollisuuksia johtaa koronatoimien kokonaisuutta. Koska päätöksentekoa oli hajautettu alueellisesti ja paikallisesti, tämä johti siihen, että eri alueet sovelsivat samaa lakia hyvin eri tavoin ja eri viranomaisten tekemät rajoituspäätökset alkoivat erkaantua toisistaan (Huhtakangas ym. 2023, 157). Hallitus kyllä pyrki puuttumaan pandemiatoimien eriytymiseen alueellisesti ja paikallisesti li- säämällä sekä virallista sekä epävirallista ohjausta. Tämä koettiin kuitenkin alueilla

painostuksena ja osoituksena pandemianhoidon politisoitumisesta (Kihlström ym. 2022; Stenvall ym. 2022).

Koronapandemia haastoi suomalaisen yhteiskunnan kriisivalmiuksia monella tapaa ja osoitti sen vahvuuksia ja heikkouksia. Erityisesti pandemia osoittaa kriisiviestinnän haasteet koronapandemian kaltaisen pitkäaikaisen ja vakavuusastettaan jatkuvasti muuttavan kriisin aikana. Kriisiviestinnän periaatteisiin kuuluvat viestinnän keskittäminen ja nopeus ovat monella tapaa edellytyksenä kriisin tehokkaalle hoitamiselle. Toisaalta kriisiviestintä eroaa monella tapaa demokraattisen yhteiskunnan peruspilareihin kuuluvasta avoimesta julkisesta keskustelusta. Demokratian periaatteisiin kuuluu, että yhteiskunnallisista päätöksistä voidaan käydä julkisuudessa avointa keskustelua ja antaa tilaa myös hallituksen toimia kritisoiville äänenpainoille. Akuutissa kriisitilanteessa tällaisen keskustelun käyminen voi kuitenkin olla mahdollonta, sillä hallituksen on reagoitava nopeasti muuttuviin tilanteisiin. Tällöin viivästykset toimenpiteissä voisivat pahimmillaan johtaa jopa ihmishenkien menetyksiin.

Kysymykseksi jää kuinka kestäviä poikkeusolojen hoitamisen nimissä tehdyt toimenpiteet ovat olleet ja millaisia mahdollisia pysyviä toimintamalleja näistä toimista on jäänyt. ”Jatkuvien kriisien aikakausi” voi luoda otollisen maaperän sille, että aikaisemmin ongelmallisiksi nähdyt toimenpiteet nähdään perusteltuina ja jopa suotavina kansakunnan kriisinkestävyyden ylläpitämiseksi ja vahvistamiseksi. Epäonnistumiset kriisien hoitamisessa ovat aikaisemmin johtaneet hallinnon viestintärakenteiden ja -käytänteiden uudistamiseen (Nord ja Strömbäck 2009). Odotettavissa on, että myös koronapandemiasta saadut opit tulevat johtamaan viestinnällisten kriisivalmiuksien kehittämiseen. Kriisin hoitamisen näkökulmasta kriisiviestinnän toteuttamisen nimissä tehtävät toimenpiteet ovat hyväksytyjä, mikäli ne ovat oikeasuhtaisia ja välttämättömiä kriisin hoitamiseksi. Demokratian näkökulmasta pyrkimykset hallita julkista keskustelua ja tiedon avoimuutta näyttävät kuitenkin haitallisina ja voivat nakertaa demokraattisen oikeusvaltion peruseriaatteita.

Vaikka olemme toistaiseksi selvinneet aikamme pahimmasta pandemiasta, eivät muut maailmanlaajuiset kriisit, kuten ilmastonmuutos tai luontokato, ole menettäneet otettaan. Näin ollen aikamme merkittävimpiä poliittisia ja yhteiskunnallisia haasteita onkin se, kuinka näihin ja tuleviin kriiseihin vastataan. Esimerkiksi Venäjän hyökkäyssotaa seurannut Nato-keskustelu osoitti, kuinka vakavassa ja nopeaa reagointia vaativassa kriisitilanteessa erilaiset yhteiskunnalliset voimat asettuivat samansuuntaiseksi yhteisen ja kansallisesti merkittäväksi koetun haasteen edessä (esim. Immonen 2024). Tämän voidaan katsoa jälleen osoittaneen suomalaisen konsensualismin voiman kansallisesti haastavassa tilanteessa, jossa laaja julkinen keskustelu olisi potentiaalisesti voinut hidastaa liittymisprosessia sekä avata tilaa valeinformaation leviämälle, vaalivaikuttamiselle ja muille hybridisodankäynnin muodoille.

Konsensuksen tavoittelua kriisitilanteessa voidaan pitää ymmärrettävänä, sillä se saattaa edesauttaa tehokasta kriisinhoitoa. Toisaalta liiallista konsensusta voidaan

pitää demokratian näkökulmasta haitallisena, mikäli konsensuksen tavoittelu tapahtuu avoimen julkisen keskustelun ja moniäänisyyden kustannuksella. Konsensus uhkaa rajoittaa julkista keskustelua sikäli, kun kukaan ei halua poiketa voimassa olevista sosiaalisista normeista (ks. Friberg-Fernros ja Karlsson Schaffer 2014). Erityisesti vaikeassa kriisitilanteessa voidaan suhtautua kielteisesti niihin, jotka haluavat ”keikuttaa venettä” ja vaarantaa näin kriisin tehokasta hoitoa. Jatkotutkimuksessa olisi mahdollista kiinnittää huomiota niihin ulossulkemisen tapoihin, joilla vaikutetaan eri tahojen mahdollisuuksiin osallistua kriisejä koskevaan tiedonmuodostukseen ja kriiseistä käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun. Lisätutkimus voisi myös paljastaa tapoja, jotka edistävät kriisitoimista käytävän yhteiskunnallisen keskustelun moniäänisyyttä.

Rahoitus

Tutkimusta ovat rahoittaneet valtioneuvosto osana *Pandemiakriisin opetukset* (PAKO) -hanketta sekä Strategisen tutkimuksen neuvosto osana *Oikeudenmukainen toipuminen pandemiasta* (JuRe) -hanketta (päättönumerot 345950 ja 345951).

Kirjallisuus

- Ahonen, Pertti, Ville-Pekka Niskanen ja Petri Uusikylä. 2023. ”Koronapandemian hallinta Suomessa 2020–2022: Hallintapyrkimykset, hallintatavat ja hallintotapojen käyttö.” *Hallinnon tutkimus* 42 (2): 113–130.
- Ampuja, Marko, Juha Koivisto ja Esa Väliaverronen. 2014. ”Medioituminen: Iskusana, analyttinen työkalu vai uusi paradigma?” *Media & viestintä* 37 (2): 22–37.
- Caramani, Daniele. 2020. ”Introduction – The technocratic challenge to democracy.” Teoksessa *The Technocratic Challenge to Democracy*, toimittaneet Eri Bertsou ja Daniele Caramani, 1–26. Lontoo: Routledge.
- Boin, Arjen, Paul ‘t Hart, Eric Stern ja Bengt Sundelius. 2016. *The Politics of Crisis Management*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316339756>
- Branders, Minna. 2015. ”Tutkimus ja tiedolla johtaminen valtionhallinnon kehittämisessä – esimerkkinä kokonaisturvallisuus.” Teoksessa *Tiedolla johtaminen hallinnossa: Teoriaa ja käytäntöjä*, toimittaneet Petri Virtanen, Jari Stenvall ja Pasi-Heikki Rannisto, 259–290. Tampere: Tampere University Press.
- Choi, Sera ja Kim, Jangyul Robert. 2022. ”South Korea’s On-Going Battle with COVID-19: From Masks to Vaccinations.” Teoksessa *Manufacturing Government Communication on Covid-19: A Comparative Perspective*, toimittanut Philippe J. Maarek, 79–106. Cham: Springer.
- Coman, Ioana A, Dalia Elsheikh, Miloš Gregor, Darren Lilleker ja Edoardo Novelli. 2021. ”Introduction: Political communication, governance and rhetoric in times of crisis.” Teoksessa *Political Communication and COVID-19: Governance and Rhetoric in Times of Crisis*, toimittaneet Darren Lilleker, Ioana A. Coman, Miloš Gregor ja Edoardo Novelli, 1–16. Lontoo: Routledge.
- Deloitte. 2021. *Selvitys koronakriisin aikana toteutetun valtioneuvoston kriisijohtamisen ja valmiuslain käyttöönoton kokemuksista*. Valtioneuvoston selvityksiä 2021:1. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

- Friberg-Fernros, Henrik ja Johan Karlsson Schaffer. 2014. "The Consensus Paradox: Does Deliberative Agreement Impede Rational Discourse?" *Political Studies* 62 (S1): 99–116. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12103>
- Hall, Kevin ja Meike Wolf. 2021. "Whose crisis? Pandemic flu, 'communication disasters' and the struggle for hegemony." *Health* 25 (3): 322–338. <https://doi.org/10.1177/1363459319886112>
- Huhtakangas, Moona, Henna Paananen, Laura Kihlström, Pauli Rautiainen, Ilmo Keskimäki, Soila Karreinen ja Liina-Kaisa Tynkkynen. 2023. "'Peruskehikko on olemassa, mutta sitä ei seurattu' – asiantuntijänäkemykset kansanterveysjärjestelmän toiminnasta ja ketterästä hallinnasta COVID-19-pandemiassa vuosina 2020–2021." *Hallinnon tutkimus* 42 (2): 149–168. <https://doi.org/10.37450/ht.122290>
- Huoltovarmuusneuvosto. 2020. *Huoltovarmuusneuvoston tarkastelu koronakriisin vaikutuksista*. Helsinki: Huoltovarmuusorganisaatio.
- Immonen, Waltteri. 2024. "Nationalist justifications of realist policies - How Finnish parliamentary parties turned to favouring NATO membership." *Nordic Review of International Studies* 3.
- Johansson, Karl Magnus ja Tapio Raunio. 2020. "Centralizing Government Communication? Evidence from Finland and Sweden." *Politics and Policy* 48 (6): 1138–1160. <https://doi.org/10.1111/polp.12370>
- Just, Marion R, Joseph Saraceno ja Ann N. Crigler. 2022. "Trump Confronts COVID in Press Briefings and on Twitter." Teoksessa *Manufacturing Government Communication on Covid-19: A Comparative Perspective*, toimittanut Philippe J. Maarek, 215–230. Cham: Springer.
- Kangas, Kaisa. 2024. "Journalismi valistajana ja kyseenalaistajana: Koronapolitiikka ja tieteelliset kiistat Helsingin Sanomissa ja Dagens Nyheterissä keväällä 2020." *Media & viestintä* 47 (2): 104–128. <https://doi.org/10.23983/mv.141936>
- Ketola, Johanna, Waltteri Immonen ja Henri Vogt. 2023. "Syklinen eurooppalaistuminen, koronakriisi ja Suomi." *Politiikka* 65 (1): 53–75. <https://doi.org/10.37452/politiikka.117058>
- Kihlström, Laura, Moona Huhtakangas, Soila Karreinen, Ilmo Keskimäki ja Liina-Kaisa Tynkkynen. 2022. "Kenenkä vastuulla tätä nyt sitten on? Ei ehkä ainakaan meidän: COVID-19-pandemian hallinta ja johtaminen Suomessa." Tutkimuksesta tiiviisti 27/2022. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kivikuru, Ullamaija ja Lars Nord. 2009. "Introduction." Teoksessa *After the Tsunami: Crisis Communication in Finland and Sweden*, toimittaneet Lars Nord ja Ullamaija Kivikuru, 9–16. Göteborg: Nordicom.
- Laux, Henning. 2011. "The time of politics: Pathological effects of social differentiation." *Time & Society* 20 (2): 224–240. <https://doi.org/10.1177/0961463X11402439>
- Maailman terveysjärjestö. 2020. *Risk communication and community engagement readiness and initial response for novel coronaviruses (nCoV): interim guidance, January 2020*. WHO/2019-nCoV/RCCE/v2020. Geneve: Maailman terveysjärjestö. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/330377>
- Maarek, Philippe J. (toim.). 2022. *Manufacturing Government Communication on Covid-19: A Comparative Perspective*. Cham: Springer.
- Mazzoleni, Gianpietro ja Winfried Schulz. 1999. "'Mediatization' of Politics: A Challenge for Democracy?" *Political Communication* 16 (3): 247–61. <https://doi.org/10.1080/105846099198613>
- McAllister, Ian. 2007. "The Personalization of Politics." Teoksessa *The Oxford Handbook of Political Behaviour*, toimittaneet Russell Dalton ja Hans-Dieter Klingemann, 571–588. Oxford: Oxford University Press.
- Merkel, Wolfgang ja Anna Lührmann. 2021. "Resilience of democracies: responses to illiberal and authoritarian challenges." *Democratization* 28 (5): 869–884. <https://doi.org/10.1080/13510347.2021.1928081>

- Muradova, Lala, Eileen Culloty ja Jane Suiter. 2023. "Misperceptions and Minipublics: Does Endorsement of Expert Information by a Minipublic Influence Misperceptions in the Wider Public?" *Political Communication* 40 (5): 555–575. <https://doi.org/10.1080/10584609.2023.2200735>
- Mäkinen, Maarit. 2023. "Kansalaisaktivistit vai pandemiankieltäjät? Vaihtoehtoiset äänet journalistisessa mediassa COVID-19-pandemian aikana." *Media & viestintä* 46 (3): 51–67. <https://doi.org/10.23983/mv.137062>
- Mörttininen, Matti. 2021. *Valtioneuvoston ydin kriisitilanteessa - Covid-19 pandemian paineet suomalaiselle päätöksenteolle*. Helsinki: Sitra.
- Niemikari, Risto ja Tapio Raunio. 2022. "Centralized leadership, ministerial dominance, and improvised instruments: The governance of COVID in Finland." *Nordisk Administrativt Tidsskrift* 99 (2): 1–19. <https://doi.org/10.7577/nat.4888>
- Nord, Lars ja Eva-Karin Olsson Gardell. 2023. "Communicating the Covid-19 pandemic: A comparison of government communication in Denmark, Norway, and Sweden." Teoksessa *Communicating a Pandemic: Crisis Management and Covid-19 in the Nordic Countries*, toimittaneet Bengt Johansson, Øyvind Ihlen, Jenny Lindholm ja Mark Blach-Ørsten, 53–71. Göteborg: Nordicom.
- Nord, Lars ja Jesper Strömbäck. 2009. "When a natural disaster becomes a political crisis. A study of the 2004 tsunami and Swedish political communication." Teoksessa *After the Tsunami: Crisis Communication in Finland and Sweden*, toimittaneet Lars Nord ja Ullamaija Kivikuru, 17–40. Göteborg: Nordicom.
- Onnettomuustutkintakeskus. 2021. *Koronaepidemian ensimmäinen vaihe Suomessa vuonna 2020*. Tutkintaselostus 6/2021. Helsinki: Onnettomuustutkintakeskus.
- Peters, B. Guy. 2016. "Governance and the media: Exploring the linkages." *Policy and Politics* 44 (1): 9–22. <https://doi.org/10.1332/030557315X14446617187930>
- Petridou, Evangelia. 2020. "Politics and administration in times of crisis: Explaining the Swedish response to the COVID-19 crisis." *European Policy Analysis* 6 (2): 147–158. <https://doi.org/10.1002/epa2.1095>
- Raunio, Tapio ja Wolfgang Wagner. 2017. "Towards parliamentarisation of foreign and security policy?" *West European Politics* 40 (1): 1–19. <https://doi.org/10.1080/01402382.2016.1240411>
- Sanders, Karen ja María José Canel. 2013. *Government Communication: Cases and challenges*. Lontoo: Bloomsbury.
- Selin, Markus. 2020. *Viranomaisviestintä koronapandemiassa. Medianäkyvyyden teema-analyysi*. Helsinki: Onnettomuustutkintakeskus.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2020. *Toimintasuunnitelma hybridistrategian mukaisten suositusten ja rajoitusten toteuttamiseen covid-19-epidemian ensimmäisen vaiheen jälkeen*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:26. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2021a. *Toimintasuunnitelma covid-19 -epidemian hillinnän hybridistrategian toteuttamiseen tammi-toukokuussa*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2021b. *Hybridistrategian toimintasuunnitelman täydennys 1/2021*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:11. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Stenvall, Jari, Riikka-Leena Leskelä, Pasi-Heikki Rannisto, Helena Tolkki, Anniina Cansel, Ulriika Leponiemi, Jan-Erik Johanson, Elias Pekkola ja Teemu Tupala. 2022. *Koronajohtaminen Suomessa: Arvio covid-19-pandemian johtamisesta ja hallinnosta syksystä 2020 syksyyn 2021*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:34. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

- Tampere, Päivi, Kirsti Halmila, Alma Snellman, Kimmo Ahvonen, Pilkkuniina Brandt, Seniha Cihangir, Antti Ellonen, Klaus Kaartinen, Virpi Kankaanpää, Katja Keckman, Sampo Kemppainen, Eriikka Koistinen, Mikko Koivumaa, Jaana Lehtovirta, Suvi Manelius, Milla Meretniemi, Mirka Mokko, Saara Nevala, Riikka Nurmi, Katarina Petrell, Olli-Juhani Piri, Paula Rinne, Johanna Stenholm, Taina Taskinen, Jussi Toivanen, Ulla Tulonen, Elena Uskola, Taru Virtanen ja Riitta Väkeväinen. 2023. *Kriisitilanteita koskevan kansalaisviestinnän kehittäminen: Työryhmän loppuraportti*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2023:1. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Toivanen, Jussi, Kirsti Haimila, Lauri Heikkinen, Ulla Ahonen, Johanna Askolin-af Ursin, Antti Ellonen, Arto Hirvelä, Katja Huumo, Vesa Häkkinen, Janne Impiö, Virpi Kankaanpää, Elina Katajamäki, Tuomo Korhonen, Minna Laukka, Pipsa Lotta Marjamäki, Milla Meretniemi, Saara Nevala, Juha Ojanen, Jussi Puustinen, Kati Pärnänen, Leena Salonen, Antti Sillanpää, Mauri Vieru ja Pekka Väisänen. 2019. *Valtionhallinnon tehostetun viestinnän ohje: Viestintä normaalioloissa ja häiriötilanteissa*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2019:23. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Uutela, Elina ja Esa Välvä. 2023. "Konsensuksesta kiistoihin: Asiantuntijoiden ja uutismedian yhteistyö koronapandemiassa 2020–2021." *Media & viestintä* 46 (4): 23–44. <https://doi.org/10.23983/mv.125728>
- Valentini, Chiara ja Mark Badham. 2022. "Public trust in governments' communicating with intermediaries: Finnish and Swedish governments during the COVID-19 pandemic." Teoksessa *Strategic Communication in a Global Crisis*, toimittaneet Ralph Tench ym., 165–183. Lontoo: Routledge.
- Valtioneuvosto. 2012. *Valtioneuvoston periaatepäätöskokonaisturvallisuudesta*. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvosto. 2013. *Valtioneuvoston periaatepäätös valtion tutkimuslaitosten ja tutkimusrahoituksen kokonaisuudistukseksi*. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvosto. 2017. *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia*. Valtioneuvoston periaatepäätös. Helsinki: Turvallisuuskomitea.
- Valtioneuvosto. 2019. *Valtionhallinnon tehostetun viestinnän ohje. Viestintä normaalioloissa ja häiriötilanteissa*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2019:23. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvosto. 2020a. *Koronakriisin vaikutukset ja suunnitelma epidemian hallinnan hybridistrategiaksi. Exit- ja jälleenrakennustyöryhmän 1. vaiheen raportti*. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:12. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvosto. 2020b. *Koronakriisin jälkihoito ja jälleenrakennus. Exit- ja jälleenrakennustyöryhmän 2. vaiheen raportti*. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:17. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvosto. 2025. *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia*. Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisuja 2025:1. Helsinki: Turvallisuuskomitea.
- Valtioneuvoston kanslia. 2007. *Valtionhallinnon viestintä kriisitilanteissa ja poikkeusoloissa*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2007:15. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvoston kanslia. 2013. *Valtionhallinnon viestintä häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa*. Valtioneuvoston kanslian määräykset, ohjeet ja suositukset 2013:1. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvoston oikeuskansleri. 2021. *Koronavirusepidemian hoitoa koskevan päätöksenteon avoimuus*. OKV/461/70/2020, OKV/458/70/2020.
- Ventura, Sofia. 2022. "The Italian Government's Pandemic Communication from Giuseppe Conte to Mario Draghi: Between 'Leadership Building' and 'Crisis Resolution'." Teoksessa *Manufacturing Government Communication on Covid-19: A Comparative Perspective*, toimittanut Philippe J. Maarek, 253–274. Cham: Springer.

- Väliverronen, Esa, Salla-Maaria Laaksonen, Mikko Jauho ja Piia Jallinoja. 2020. "Liberalists and data-solutionists: redefining expertise in Twitter debates on coronavirus in Finland." *Journal of Science Communication* 19 (5): A10. <https://doi.org/10.22323/2.19050210>
- Väliverronen, Esa ja Piia Jallinoja. 2021. "Suomalaisten näkemykset asiantuntijoista ja rokotuksista: Havaintoja muutoksista ensimmäiseltä koronavuodelta." *Yhteiskuntapolitiikka* 86: 323–333.
- Warren, George W. ja Ragnar Lofstedt. 2022. "Risk communication and COVID-19 in Europe: lessons for future public health crises." *Journal of Risk Research* 25 (10): 1161–1175. <https://doi.org/10.1080/13669877.2021.1947874>
- Winiarska-Brodowska, Małgorzata. 2022. "COVID-19 and Government Communication in Poland." Teoksessa *Manufacturing Government Communication on Covid-19: A Comparative Perspective*, toimittanut Philippe J. Maarek, 335–354. Cham: Springer.
- Zahariadis, Nikolaos, Evangelia Petridou, Theofanis Exadaktylos ja Jörgen Sparf. 2023. "Policy styles and political trust in Europe's national responses to the COVID-19 crisis." *Policy Studies* 44 (1): 46–67. <https://doi.org/10.1080/01442872.2021.2019211>

Kirjoittajat

Mikko Värttö, YTT, tutkijatohtori

Mikko Värttö on väitellyt valtio-opista Tampereen yliopiston Johtamisen ja talouden tiedekunnassa. Hän työskentelee erikoistutkijana Turun yliopistossa valtioneuvoston tilaamassa *Pandemiakriisin opetukset (PAKO)* -hankkeessa. Hän toimi erikoistutkijana Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa *Oikeudenmukainen toipuminen pandemiasta (JuRe)* -hankkeessa (2021–2024).

Sami Torssonen, YTT, tutkijatohtori

Sami Torssonen on väitellyt valtio-opista Turun yliopiston valtio-opista. Hän työskentelee erikoistutkijana Emil Aaltosen säätiön rahoittamassa *Yhteiskunnalliset järjestelmäteoriat monikriisin aikakaudella* -hankkeessa.

Waltteri Immonen, FM, VTM, väitöskirjatutkija

Waltteri Immonen on Turun yliopiston valtio-opin väitöskirjatutkija. Hän toimi projektitutkijana Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa *Oikeudenmukainen toipuminen pandemiasta (JuRe)* -hankkeessa (2021–2024).

Loppuviitteet

- ¹ Soppa koronaviestinnästä paisuu – Pääministeri Marin: Valmiuslain pykälää ei sovelleta, asia selvitetään oikeudellisesti. *Iltalehti* 1.2.2021. Luettu 9.5.2025. <https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/bcd7d3c1-f01f-4a4e-9389-f7fc06e62711>
- ² Oikeuskanslerinvirasto [@oikeuskansleri]. 2021. STT:n uutisviittivirrassa on tänään kerrottu, että valmiuslain mukainen viestinnän ”keskittäminen” olisi aiheuttanut Fimeassa epätietoisuutta siitä, miten se voi kommentoida uutisia koronarokotteen haittavaikutuksista Tanskassa. [Twiitti]. Luettu 22.3.2023. <https://twitter.com/oikeuskansleri/status/1369994735591522309>; OKV/461/70/2020; OKV/458/70/2020.
- ³ Valtioneuvoston kanslian viestintäosasto aloitti tällöin yhteistyön perinteisen median Media-poolin sekä sosiaaliseen mediaan keskittyvän vaikuttajamarkkinointiyrityksen kanssa, ja suurimmat uuden median yritykset antoivat THL:n sisällöille etuoikeutettua näkyvyyttä (Onnettomuustutkintakeskus 2021, 6–12, 24).
- ⁴ Eduskunta hyväksyi valmiuslain käyttöönotto-asetukset – valtakunnallinen työvelvoite terveydenhuollon henkilökunnalle ei läpäissyt seula. *Helsingin Sanomat* 18.3.2020. Luettu 9.5.2025. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006443379.html>
- ⁵ Suomi toimii -kampanja: <https://valtioneuvosto.fi/suomitoimii>
- ⁶ Eduskunta äänesti ministeri Krista Kiurun luottamuksesta – mutta mitä se tarkoittaa? Yle 14.10.2020. Luettu 9.5.2025. <https://yle.fi/a/3-11592072>
- ⁷ Koronanyrkin tulikoe oli myrskyisä: Andersson vaati Kiurua perumaan julkisesti puheensa koulujen turvallisuudesta. *Iltalehti* 10.1.2022. Luettu 9.5.2025. <https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/0766ad1f-5161-4545-8c0f-7e9053bb7010>; Kouluihin palaaminen ei ole turvallista ensiviikolla, sanoo Krista Kiuru – ”Jälkikäteen turha tulla sanomaan, ettei tietoa ollut saatavilla.” MTV 7.1.2022. Luettu 9.5.2025. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/kouluihin-palaaminen-ei-ole-turvallista-ensiviikolla-sanoo-krista-kiuru-jalkikateen-turha-tulla-sanomaan-ettei-tietoa-olut-saatavilla/8327840>
- ⁸ Iltä-Sanomat. 2022. ”IS:n lähteet: Krista Kiurun ja THL:n välillä kova vääntö koronan hoitamisesta – Kiurua syytetään asiantuntijoiden paimentamisesta.” *Iltä-Sanomat* 14.1.2022. Luettu 9.5.2025. <https://www.is.fi/politiikka/art-2000008536000.html>